

Az eredeti *kt* megfelelője a magyarban.

A *finnség hangtörténete* (Yhteissuomalainen Äännehistoria) című munkámban kifejeztem abbéli nézetemet, hogy a finn *ehtoo* szónak a m. *est* szóval való egyeztetése, mely BUDENZ-nél található, tarthatatlan azért, mert az említett finn szóban a mostani *ht* helyén korábban *kt*, nem pedig *št* volt. A NyK. mult évi folyamában (350.) MUNKÁCSI BERNÁT ezen fölfogásomat „különösnek találta, mert a magyar *st* (azaz *št*) szerinte igenis lehet korábbi *kt* megfelelője, épúgy mint a hogy a mordvinban a χ -ből *št* fejlődött, és az indoeurópai nyelvekben *kt*-ből *št* (azaz palatalis *k*-ből *š*). Erre vonatkozólag legyen szabad megjegyeznem, hogy én korántsem tagadom, hogy *kt*-ből — fokozatos változás útján — fejlődhetik és fejlődhetett *št*, már pedig MUNKÁCSINAK a mordvinból és az indoeurópai nyelvekből idézett példái egyebet nem is bizonyítanak. Azonban a *kt* > *št* hangfejlődésnek általában való lehetőségére vagy akár ilyen hangváltozásnak némely nyelvekben való megtörténte magában véve legkevésbé sem bizonyítja azt, hogy ilyen fejlődés a magyarban is történt, hanem ezt a magyar nyelvből magából vett példákkal kell kimutatni. MUNKÁCSI ezt is meg akarta tenni, de én nem tarthatom még csak valószínűnek sem, még kevésbé bebizonyítottnak, hogy a M.-idézte három példa közül csak egyben is eredetibb *kt* megfelelője volna az *st*. Példái a következők:

1. m. *nyüst*, vog. *nyuz* | finn *niisi* (*niite-*), *niini* (*niine-*). A finn *niisi* (< **niiti*) litván-lett eredetű (< litv. *niytis*, vö. THOMSEN: Beröringer 76. 203), és a *niini* szónak semmi köze sincsen hozzá. Hogy az utóbbiban „gutturalis” explosiva vagy spirans lett volna, arra egyáltalában semmi sem mutat. Úgyszintén nincsen

semmi bizonyosság arra, hogy a m. *nyüst* szóban az *st* eredetibb *kt*-ből fejlődött; ezt BUDENZ sem tette föl (MUSz. 430.)

2. m. *nyest*, finn *näätä*, lp. *nätte*. Az idézett finn és lapp szavakban mind azok szerint, a miket ezen nyelvek hangállapotairól tudunk, teljes lehetetlenség föltenni valami «gutturalis elemet» a szóközépen, mert a «gutturalisnak» olyan megfelelője, a milyen MUNKÁCSI szerint ezen finn és lapp szavakban volna, teljesen ismeretlen. Ha a m. *nyest* szóban lett volna gutturalis, — a mi különben egyáltalában nincsen bizonyítva, — abból még nem következik, hogy annak a gutturalis elemnek az *s* a megfelelője, époly kevésbé, mint a hogy nem az *sz* a megfelelője a *nyuszt* szóban.

3. m. *nöstény*, finn *nei-ti*, osztj. *ney* stb. Nem tudom MUNKÁCSI egyeztetését másképp érteni, mint úgy, hogy szerinte itt a magyar *s* gutturalis *nasalis*nak felel meg. Ilyen nevezetes jelenség tüzetes bizonyítására volna érdemes, de ha bizonyítanák is, még akkor sem szolgálhatna semmi esetre bizonyítékul arra, hogy a magyarban *kt* > *st* hangváltozás történt.*)

A magyar imperativusokban, az olyanokban mint *tanítson*, *tanojtsón*, melyekre MUNKÁCSI hivatkozik, a hangviszonyok annyira teljesen különbözök, hogy ezeket a jelen esetben egészen figyelembe vétlenül lehet hagyni. Ezt azon okból is teszem, mert a magyar imperativusról vallott korábbi nézetemet nagyon meg-

*) A mord. *määstä*, *mešče* szót nem lehet, mint BUDENZ (MUSz. 609) és utána MUNKÁCSI teszi, a m. *mell*, osztlrt. *meget* stb. szavakkal egyeztetni (és *št*-jét nem lehet *kt*-ből fejlődöttnek tartani), hanem az utóbbiaknak világos megfelelője a mordvinban *mälhkä* (PAASONEN dr. szíves szóbeli értesítése szerint), a melynek származéka a REGULY följegyzései között található *mälhkenä* «az alsó széles melldisz» (vö. cser. *mel* «stickerei an der hemdbrust»). Az osztlrt. *meget* alak *t*-je semmiképp sem lehet eredeti, hanem *l*-ből fejlődött (mint a többi nyelvjárások és a vogul nyelv alakjai *ma'il*, *mail* stb. mutatják), s ezen kívül e szóban az osztjákban (valamint a vogulban is) hangátvetés történt. A szó alakulása egészen olyan mint m. *toll*: osztlrt. *togot*: md. *tolgä*: f. *sulka*). A finnben **mälki* alakot várhatnánk megfelelőjéül, de ez nem fordul elő; csak az észttben van *mälv*, gen. *mälve* «vogelbrust», a melyben a *v* nyilván a szó gyenge alakjainak analogiájára vált általánossá.

változtattam; *Hangtörténetem*nek készülöben levő pótlékfüzetében ugyanis azt iparkodom kimutatni, hogy a magyar imperativus nem egyeztethető a finn *s* általában a «gutturalis» imperativussal.

Mindenesetre azt vélem, nem méltánytalan kívánság, hogy sokkal biztosabb példákat kellene fölhozni, mielőtt a kutató elhihetné, hogy a m. *st* korábbi *kt*-nek felel meg, annyival is inkább, minthogy egészen biztos példák vannak egészen más fejlődésre. Csak olyanokat említek, a melyek felől semmi kétség sem lehet:

1. m. *két*, *kettő*: f. *kaksi* < **kakti*, lp. *guökte* stb.

2. m. *tetem* «os»: lp. *dakte*, *dafe* ua.

3. m. *utó* «postremus», *utól*, *utolsó*, *után*: f. *vihdoin* «tandem, demum, denique, mordM. *ftal* «hinten belegen», *ftala* «hinter» mordE. *udalo* «hinten».¹⁾

4. m. *itatni* (*it* - ökör-*itő* UA. 87): zürj. *juktalni*, votj. *juktan* «tränken.» A zürj.-votj. *k* nyilván az ige tövéhez tartozik (vö. lp. *jukkat*, praes. *juram*, m. *iv*-).

5. A magyar míveltető igék *-t*-je részben bizonyára = finn *-tt* (< *kt* v.ö. *Hangtört.* 208), mord. *vt*, *ft*, cser. *kt*.

Mellözve itt más, bizonytalanabb vagy részletesebb bizonyításra szoruló példákat,²⁾ már csak idézetekre támaszkodva is azt következtethetjük, hogy a finn-ugor *kt*-nek a magyarban *t* (*tt*) a megfelelője. — Együttal megemlítem, hogy jelenleg a *kt*-nek a finn-ugor nyelvekbeli fejlődését és megfelelését jó nagyrészt más-kép fogom föl, mint *Hangtörténetem*ben, de minthogy e fölfogásom csak része egy terjedelmesebb, a finn-ugor nyelvek hanghosszúsági törvényeiről szóló elméletemnek, a melyet, remélem, nem-sokára közrebocsáthatok, itt e dolgokat nem fejtegethetem.

Ha mármost nekünk biztos példáink vannak arra, hogy a magyarban a *kt*-nek *t* (*tt*) felel meg, ellenben csak egyetlen-egy valószínű példánk sincsen olyan, a melyben az *st* eredeti *kt*-re volna visszavihető, és ha már egyszer egyetértünk abban, hogy a f. *ehtoo* szóban régebben *kt* volt, ennek az a következése, hogy a f. *ehtoo*

¹⁾ A f. *vihdoin* és a mord. *ftal* szavak egyezésére PAASONEN H. dr. szóbelileg figyelmeztetett.

²⁾ A. m. *egygy* szóról *Hangtörténetem*nek megjelenendő 3. füzetében szólok.

és a *m. est* szót nem egyeztethetjük. Ellenben bizonyára az *ehtoo* szóhoz tartoznak a MUNKÁCSI szóban forgó dolgozatában a 348—349. lapon idézett *vogul* és *osztják* szavak, a melyekben a *kt*-nek, épúgy mint a magyarban, *t* a megfelelője. A finn *ehtoo*, mint *Hangtörténetem*ben (198.) kifejtettem, úgy látszik származékszó, a melynek előrésze *ek-* (vö. *eilen* < **e-len*, **ek-len* «heri», lp. *akked* «vespera») inkább a *m. éj* szóval tartozhatik össze, mintsem az *est* szóval, a melynek egész természetes etymológiája kínálkozik magában a magyarban.

SETÁLÁ EMIL.

Toka. Ennek a Dunántúlon széltében ismeretes szónak jelentése: mentum duplicatum; doppelkinn (PPB); szaka, állnak kövérsége (Bar: Kisd. Szót.); az ember s némely négylábuak álla alatt kidagadó hús (CzF.); a kakas csőre alatt lecsüggő leffentyű; némely galamb begye körül levő szélzacskó (Ball: Szót.). A régi nyelvben nem igen lehetett járatos, mert a NySzót. csak PPB. szótárából tudja idézni. Igaz, hogy másutt is előkerül, nevezetesen Vajda Sámuelnek «Krisztus élete» cz. művében (I. k. 203. l.) de ez se nyom sokat a latban, mert az előbbi után öt évvel későbbben jelent meg. KASSAI, a szinte állkövérséget jelentő *szaka* szóval köti rokonságba (Szók. 5:127.) A NSzótár magyarázata szerint, gyökhangokra és alapfogalomra nézve rokona a *dag*, *dagad*, *dagának*, mennyiben a *toka* természeténél fogva dagályos; tehát mintegy *dagá*. Mondanom sem kell, hogy mind a két ötlet délibábos. Ily magyarázó móddal valamennyi szavunkra rá lehetne fogni az ősmagyar származást! Téved a ki azt hiszi, hogy a *toka* nyelvünk eredeti szókinéséből való. Épen nem. Őse kétségtelenül idegen földről került hozzánk, még pedig úgy látszik, nem is valami régen, mert korábbi nyelvemlékeinkben nincsen semmi nyoma. Eredeti hazája valamelyik szláv terület volt. Mint atyafiságára, rámutathatok eme szóalakokra: ószl. *tukъ* | úszl. *tuk*, *tučija* | cseh *tuk* lengy. *tuk*, *tucz* | or. *tukъ*, *tučić* stb. (MIKLOSICH: Etym. Wörtb. 367). Értelme mindannyinak: «fett; kövér». Hihetőleg az újszlávból vettük át, vagy esetleg a csehből, illetőleg a lengyelből. Hogy nyelvünk az állkövérségre, begyre, kidudorodásra alkalmazza, az már a magunk rovására esik, valamint az *a* hanggal való megtoldása is. Ez alkalmasint úgy került hozzá, mint a *tompor*, *zúz*, *máj* stb. szavainkhoz (L. Sim.: MNy. II.84.), vagyis a harmadik személyben való gyakori használat következtében.

R. PRIKKEK MARIÁN.